

Kentler kültürleri ile yaşar: Çanakkale örneği

Rüştü Ilgar*

Öz

Her kentin, kendine özgü bir kimliği ve ruhu vardır. Bir kentin kimliği, o yerde yaşayanların sosyal, ekonomik, kültürel değerleri, adet, örf, inanç, gelenek ve davranışlarıyla şekillenir. Kentin dokusu, kent kültürünün oluşumu ve dinamizmi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Kentte iyi bir yaşam oluşturma aşamasında kent kültür bilinci oldukça önemlidir. Bir kentin kimliği, kültürel varlıkları ve geçmişin birikimlerinden oluşur. Dolayısıyla, kent kültürü geçmişten gelen kültürel öğelerin zamanla birikmesi ve yeni nesillere aktarılmasıyla gelişir. Bu kültürel mirasın kaybolması, bir diğer ifade ile geçmişin izlerinden uzaklaşılması, yerleşim yerlerinde kimliksiz, kalitesiz ve niteliksiz yaşam alanlarının ortaya çıkmasına yol açabilir. Bu çalışmada, Çanakkale ilinin kültürel değerleri incelenmiştir. Veriler, Çanakkale il merkezi ve ilçelerinin kültürel değerlerinden oluşmaktadır. Bu veriler, nitel bir araştırma yöntemi olan doküman analiziyle toplanmıştır. Kent kültürünü şekillendiren

faktörler incelenmiş ve bu kültürel değerlerin unsurlarının, geçmişin günümüzle harmanlanmasından kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle Helenistik dönemdeki Truva antik yerleşmesi ile Selçuklu ve Osmanlı dönemine ait kültürel mirasların etkileşimi, Çanakkale'nin kültürel dokusunda önemli bir rol oynamaktadır. Bu etkileşim, Çanakkale'nin, farklı etnik grupların bir arada yaşadığı bir yer olmasından dolayı daha fazla meydana gelmiştir. Çanakkale'nin kent kültürüne baktığımızda, giyim kuşam, yemek kültürü ve sosyo-kültürel faaliyetlerin kent kültüründe etkilerinin önemli olduğu saptanmıştır. Bunun yanı sıra, bazı kültürel ve ekonomik değerler, bölgenin coğrafi özelliklerinin kendine has nitelikleri nedeniyle daha da belirginleşmiştir. Çanakkale'nin kent kültürünün şekillenmesinde, yerel gelenekler ve tarihi mirasın büyük etkisi olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale, kent, kültür, kültürel miras, değer

Cities live with their culture: The case of Çanakkale

Abstract

Every city has its own unique identity and spirit. A city's identity is shaped by the social, economic, and cultural values, customs, beliefs, traditions, and behaviors of the people living there. The fabric of the city plays a significant role in the formation and dynamism of city culture. In the process of creating a good living environment, the awareness of city culture is of great importance. A city's identity is made up of its cultural heritage and the accumulation of the past. Therefore, city culture develops through the accumulation of cultural elements from the past and their transmission to new generations. If this cultural heritage is lost, or if there is a detachment from the cultural legacy of the past, it can lead to the creation of identity-less, poor-quality, and unsatisfactory living spaces in settlements. This study examines the cultural values of the province of Çanakkale. The data consists of the cultural values of Çanakkale and its districts. These data were obtained using document analysis as part of a qualitative research method. The factors that form city culture were examined in detail, and it was concluded that these cultural values are a result of the synthesis of cultural elements from the past with the present. The influence of the Hellenistic period, particularly the ancient settlement of Troy, as well as the cultural heritage from the Seljuk and Ottoman periods, plays a significant role in the cultural fabric of Çanakkale. This influence has been further enriched due to Çanakkale being a place where different ethnic groups have coexisted. When examining the city culture of Çanakkale, it was found that clothing, food culture, and socio-cultural activities have a significant impact on city culture. Additionally, some cultural and economic

* Sorumlu Yazar. Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Orta öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü, e-posta: ilgar@mail.com, ORCID-iD: 0000-0002-4981-7324

values have become more pronounced due to the unique geographical characteristics of the region. It was observed that the shaping of Çanakkale's city culture is greatly influenced by local traditions and historical heritage.

Keywords: Çanakkale, city, culture, cultural heritage, value

Giriş

Kent ve kentleşme kavramları Latince “şehirli” anlamına gelen “civitas”tan türemiş, İngilizce ve Fransızcada “civilisation” halini almıştır. Türkçede ise “medeniyet” ve “kentleşme” olarak şeklinde ifade edilmektedir. Kentleşme, kırsal toplulukların şehirler veya şehir merkezleri oluşturmak için büyümesidir. Dolayısıyla kentleşme bu şehirlerin büyümesi ve genişlemesi sürecidir (Kentleşme, 2014). İlk başlarda, Osmanlı Türkçesinde “medeniyet” kavramının karşılığı olarak kullanılmıştır (Medeniyet, t.y.). Türkçeye Arapçadan geçmiş olan medeniyet kavramı, “şehir” anlamına gelen “medine” kavramından türetilmiştir. Medine kavramı şehir anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, medeniyet, şehirli hayatı, medeni ise şehirli olmayı ifade eder (Baltacı, 2007). Arapça kökenli bir kelime olan medeniyet, 1912’deki ilk Türkçeleştirme çalışmaları sırasında sonucunda “Uygur” adından serbest çağrışım yoluyla türetilerek önce “uygurluk” şeklinde önerilmiş, ancak bu sözcük toplum–tarafından kabul görmeyince 1935 yılından sonra “uygar” ve “uygarlık” kavramları kullanılmıştır (Uygar, t.y.).

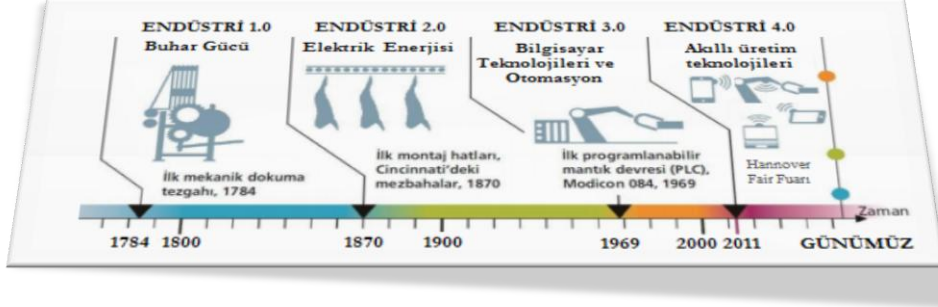
Naiboğlu’na (2019) göre kentleşmenin kökeni Mezopotamya’ya dayanır ve ilk kentler burada kurulmuştur (MÖ 4. binyılın sonlarına doğru, Güney Mezopotamya’da). Bu durum, kutsal kitaplarla da örtüşmektedir. Nitekim kutsal kitaplarda henüz Hz. Âdem ve Hz. İdrîs döneminde toplumlar ve şehirler oluşmadığı için, toplum ve kenti içeren bir ifade yer almamaktadır. Ancak Hz. Nûh ve Hz. Hûd ile ilgili ayetlerde şehir ve kent anlamına gelen ifadeler toplumsal sınıflara, tabakalara ve kavimlere (doğrudan şehir kullanılsa da dolaylı olarak) değişilmektedir. Kavim kelimesi yanında ev, saray, bina kelimeleri sıklıkla kullanılmıştır. Dolayısıyla Mezopotamya’daki ilk medeniyetler, aynı zaman dilimine denk gelen MÖ 4004’te gerçekleşen Nuh Tufanı (İncil Kronolojisi, t.y.) ile başlamıştır. Bilimsel bulgular ilk kent oluşumlarının MÖ 6000’lerde başladığını, MÖ 4000’lerde ise kentleşmeye dönüştüğü sonucuna varmaktadır (Hatt ve Reiss, 2002). Çünkü bu dönem, Neolitik Çağ (Cıvalı Taş Devri) olup, toprak işleme imkânı sunan aletlerin kullanılmasıyla, Mezopotamya ve Bereketli Hilal’de yerleşik hayata geçiş, tarım yapma ve özellikle hayvan gücüyle tarım yapmaya başlama dönemine denk gelir.

MÖ 3500’lerde bronzun günlük yaşamda kullanılmaya başlanması, tarım devrimini olumlu yönde etkilemiş ve Khirbet ez-Zeraqon, Tel Yarmuth, Arad, Megiddo ve Tell el-Handaqq gibi yerleşim yerlerinde kentleşme ve ticaret gelişmiştir (Amiran ve Ilan, 1996). MÖ 13. yüzyılın son çeyreği ile 12. yüzyılın ilk çeyreği arasında yaşanan “Deniz Kavimleri Göçü” (Ege Göçleri), Hitit, Mitanni ve Kas (III. Babil) krallıklarının yıkılmasına sebep olmuş, bu yıkım kentleşme sürecine de büyük bir darbe vurmuştur (Eroğlu, 2014). MÖ 1000’lerde yeniden başlayan kentleşme, önce Batı Anadolu kıyılarında hızla ilerlemiş, MÖ 9. yüzyıldan itibaren Anadolu’nun doğusuna ve iç bölgelerine yayılmıştır. MÖ 6’da Roma’daki kentleşme, Pompeius Magnus tarafından Anadolu üzerinde egemen bir duruma getirilmiştir. MS 1. yüzyılda, ünlü Yahudi filozof Philon ile birlikte, İskenderiye de önemli bir kentleşme merkezi olmuştur. Romalıların egemen olduğu dönemde, batı ve güney-batı kentleri en fazla gelişmeyi göstermiştir. Helenistik dönemde, Batı Anadolu’da özellikle Efes, Milet ve Bergama gibi yerlerde, MS 2. yüzyılda kentleşme ve kent sanatı zirveye ulaşmıştır. Aziz Paulus’un şahsi çabalarıyla gelişen dini yayılma, MS 330’da İmparator Konstantin tarafından Roma İmparatorluğu’nun resmi dini olarak Hıristiyanlığın kabul edilmesi ile kendi adını taşıyan Konstantinopolis’i (İstanbul) kurmasıyla kentleşmenin zirveye çıktığı ekonomik ve kültürel merkez değişime uğramıştır. Bundan sonra, en büyük kültürel değişimler Roma

İmparatorluğu'nun genelinde ve Anadolu'da "Pagan Kültürü" Hristiyanlık kültürüne dönüşmeye başlamıştır. Akabinde MS 410'da Gotların Roma'yı işgal etmesi ve MS 476'da Roma'nın Odoacer tarafından düşürülmesi bir diğer ifade ile Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşüne kadar olan süreçte, Orta Çağ boyunca eski Yunan ve Roma kentleşmeleri kaynaklı kültürel değişimler ön plana çıkmıştır (Kentleşme, 2014).

9. yüzyılda Müslümanlığın gelişi 13-14. yüzyıla kadar İslâm dünyasında Irak'ta Kufe ve Basra, Mısır'da Fustat, Doğuda Merv, Buhara, Semerkant ve Nişabur, Arap coğrafyasında Mekke, Medine, Kudüs, Bağdat ön plan çıkmıştır (Yaman ve Altındış, 2023). Orta Çağın sona erişinde, (Avrupa coğrafyasına göre denizaşırı keşiflerin yapılması yani 1492'de Kristof Kolomb'un Amerika kıtasını keşfi, İslam coğrafyasına göre 1453'de İstanbul'un fethi ile) yeni bir kentleşme sürecine girilir. Özellikle Rönesans, Avrupa tarihinde 14. yüzyılın sonuyla 15. ve 16. yüzyılları kapsayan dönemde Hollandalı Desiderus Erasmus'un *Deliliğe Övgü* adlı eseri ile esin kaynağı olan kilise öğretilerinden kurtulan ve sanatın etkili olduğu farklı bir kentleşme süreci başlar. Rönesans mimarisi, klasik kültürün yeniden doğuşunu yansıtan mimari tarz, 15. yüzyılın başlarında Floransa'da ortaya çıkmış ve Avrupa'ya yayılarak Orta Çağ Gotik tarzının yerini almıştır. Kentlerde sütun ve yuvarlak kemer, tünel tonoz ve kubbe dahil olmak üzere antik Roma formlarında bir canlanma ile etkisini hissettirmiştir (Rönesans Mimarisi, 2024).

1784'te başlayan sanayi devrimi ile çalışmak için kente gelen insanların barınma ihtiyacını karşılayacak alanlar yetersiz kalmış, kent içi ve dışında kurulmuş olan fabrikaların çevresinde çoğunlukla işçilerden oluşan mahalle gettoları oluşmuştur. 19. yüzyılda batıdaki sanayileşme hareketi, kentleşme sürecini başlatmıştır. Böylece, sanayi devrimi ile gelişen kentlerde, görünüm ve fonksiyonel olarak ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel alanlarda değişimler meydana gelmiştir.

Şekil 1: Endüstri devrimlerinin gerçekleşme dönemleri

Günümüzde ise, özellikle Avrupa'da II. Dünya Savaşı sonrasında "Yeni Şehirler" (New Cities) olarak adlandırılan karma kullanım projeleriyle devasa şehirler inşa edilmiştir. New York City, Cambridge (Massachusetts), Belfast, Helsinki, Kopenhag, Seul, Singapur, Florianopolis ve İspanya'nın Zaragoza şehri bu tür projelere örnek olarak gösterilebilir (Yenilikçi Kent Yaklaşımları, t.y.).

20. yüzyıl sonlarında, akıllı şehirler kavramı ile tanışan kentler, sürdürülebilir bir yaşam tarzı benimsemeye başlamış ve teknolojik çözümlerle (su yönetimi, temiz enerji, akıllı trafik kontrolü, e-devlet uygulamaları, şehir içi hareketlilik, kablosuz internet ve atık yönetimi gibi) bu sürece dahil olmuştur (Terzi ve Ocakçı, 2017).

1. Kent kültürü

Kültür kavramı Latince'de tarım anlamına gelen "Cultura" teriminden türetilmiştir. (Anıl, 1984, s. 9). Antropolog E. B. Taylor, kültürü; "Etnografyadaki en geniş anlamında, bilgi, sanat, hukuk, ahlak, töre ve tüm diğer yetenek ve alışkanlıkları içeren karmaşık bütün" olarak

tanımlamıştır. UNESCO kültürü şu şekilde tanımlamıştır; bir toplumu veya sosyal grubu karakterize eden ayırt edici, ruhsal, maddi ve duygusal özellikler kümesidir. Kültür, sanat ve edebiyatın yanı sıra yaşam biçimlerini, temel insan haklarını ait değer sistemlerini, inançları ve gelenekleri içerir (Kültür Sektörü, t.y.). Bir başka tanıma göre kültür “toplumun ve insanın öğrendiği, edindiği bilgi, sanat, gelenek, görenek, yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan ve toplumsal değerler içeren bir olgudur” (Altıntaş ve Eliri, 2005). Kültür etnik kimlik, milliyet, cinsiyet, sınıf ve ırk sınırlarıyla ayrılan insanları sanatsal, entelektüel, dinsel ve siyasal etkinlikler ile birleştirir (Berman, 2013).

Kültür, sıklıkla örf ve âdet kavramlarıyla karıştırılmaktadır. Kültür, yerel toplumlarda sosyal davranışları şekillendiren, uzun yılların birikimiyle oluşan ve yaptırım gücü olan, toplumu yönlendiren bir bütündür. Örf ve âdet ise, geleneksel hale gelmiş davranışlar ve alışkanlıklardır. Bir başka ifade ile kültür, örf ve adetten farklı olarak bir toplumun maddi, manevi, zihinsel ve duygusal özelliklerini kapsayan daha geniş bir kavramdır. Bauman ise kültürü kişilerin aktivite alanı olarak değerlendirmiştir (Hayta, 2016). Kültür, bir toplumun yaşadığı ve paylaştığı ortak değerlerdir. Birçok düşünür “Her şey unutulduğu zaman belleklerde ne kalıyorsa, ona verilen isimdir” diye yaklaşırken, Ataol Behramoğlu kültür kavramıyla ilgili düşüncelerini; “kültür belki de bütün yaşadıklarımızdan öğrendiğimiz bir şeydir” şeklinde ifade eder (Şalom, 2024).

Şehirlerin kendine özgü kimliği vardır. Şehrin kimliği, o şehirde yaşayanların kültür, adet, örf, inanç ve gelenek ve davranışları ile ilişkilidir. Bir kentin kimliğini oluşturan onun kültür varlığı, kültürüne katkıda bulunan da kentin kimliğidir (Koçak, 2011). Kent kültürü geçmişten gelen kültürel öğelerin yaşatılması ve yeni gelen nesillere aktarılmasını gerektirir (Keleş, 2005). Geçmişin kültürel mirasından uzaklaştıkça yerleşmelerde kalitesiz, niteliksiz ve kimliksiz mekanlar ortaya çıkacaktır (Özden, 2008). Özellikle 20. yüzyılda etkisini arttıran küreselleşme, kentlerin kimliğini ve kültürünü değiştirmiştir. Kentlerin ortodoks kimlikleri silinmekte ve aynılığa eksenli ortak değerlere sahip kentler ortaya çıkmaktadır (Özcan ve Sümer, 2015).

Bir şehri tanımak için sahip olduğu medeniyet birikimine bakmak gerekir. Bu özelliği tam olarak İslam şehirlerinde görmek mümkündür. İslam Medeniyetinin özü “tevhid”, yani birliktir. İslam kültür ve medeniyeti, İran, Urdu, Türk, Yunan ve Hint gibi medeniyetlerin kültürel miraslarını tevhid inancı potasında eritmiştir. Tevhid inancı toplanma ve bir olma eksenli yaşam alanlarını dizayn etmiştir. Şehrin mekânları bu değerler doğrultusunda şekillenir. İslam yerleşmelerinde İslam kültürüne ait mimari geleneğe yansımaları 7 yüzyılın ilk yarısına dayandırılmaktadır (Ruhnov and Oviedo, 2013, s. 125). İslam’ın emir ve yasakları, kentin hem fiziki hem de sosyal görünümüne etki etmiştir (İnalçık, 1995, s. 250). Merkezde bir çeşme, yanında camii, misafir konaklama yeri han ve diğer herkesin birlikte kullandığı alanlar ön plana çıkar. İslam inancına sahip insanların yaşadığı bir şehirde komşuluk ilişkileri üst seviyededir. Çevre temizliğine ve tanzimine dikkat edilir. Aynı zamanda sokak hayvanlarına da merhamet edilir. İslami mimarinin merkezinde cismani/maddi, akli ve ruhi boyutlar birlikte işlev görmektedir (Omer, 2012, s. 2). Örneğin Saraybosna’nın sebil, medrese, tekke, zaviye, türbe, hamam, bedesten, kervansaray, imaret ve vakıfları buna güzel bir örnektir. İstanbul içinde benzerdir hatta İstanbul’un sokak hayvanları da bu birliktelikten nasiplenmiş kültürün yansımalarıdır. Kent yapısal unsurları yanında yaşam ve davranış şekilleri konuşulan dil, müzik, şiir, yeme-içme ve giyim-kuşam bu anlayıştan izler taşır.

2. Araştırmanın modeli

Bu çalışma, nitel bir araştırma yaklaşımını benimsemektedir. Nitel araştırmalar, sosyal bilimlerde gerçekleştirilmiş olan çok sayıda çalışmada, özellikle insan davranışlarını, toplumsal dinamikleri ve kültürel olguları derinlemesine anlamak amacıyla tercih edilen bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. Sosyal bilimler alanındaki araştırmalarda, bireylerin veya

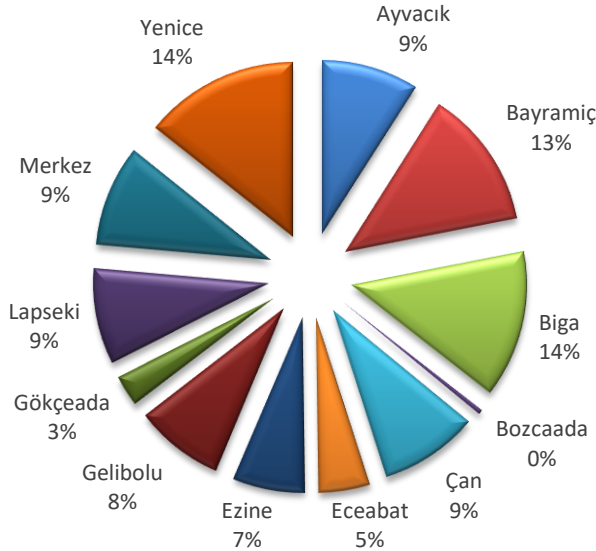
toplumların davranışlarını, tutumlarını, inançlarını ve sosyal bağlamlarını anlamak için daha esnek, açık uçlu ve kapsamlı bir yaklaşım gerekmektedir. Nitel araştırmalar, bu bağlamda, araştırmacılara daha geniş bir perspektiften veri toplama ve analiz etme imkânı sunar. Drever (1997), nitel araştırmalarda, problemlere dair derinlemesine bilgi edinmenin en etkili yolunun, araştırmacının katılımcılarıyla etkileşim kurarak onların bakış açılarını, deneyimlerini ve düşüncelerini anlamaktan geçtiğini belirtmektedir. Nitel araştırmaların temel avantajı, araştırılan konuya dair daha geniş bir anlayış geliştirebilmesidir. Sosyal bilimlerde, belirli bir olgunun ya da sürecin daha geniş bir bağlamda incelenmesi gerektiğinde, nitel araştırmalar sıkça tercih edilmektedir. Bu tür araştırmalar, katılımcıların kendilerini ifade etmelerini sağlayarak, daha doğal ve özgün veriler elde edilmesini mümkün kılar. Aynı zamanda bu veriler, sadece sayısal verilere dayalı analizlerden farklı olarak, katılımcıların ve toplumların içsel dünyalarını, düşüncelerini ve tecrübelerini de derinlemesine bir şekilde anlamayı amaçlar. Çalışmanın nitel bir yaklaşımda yer almasının bir diğer nedeni, verilerin çeşitlilik gösterme olasılığıdır. Nitel araştırmalarda toplanan veriler, yazılı dokümanlar, görüşme kayıtları, gözlem notları, grafikler, resimler, resmi belge ve raporlar gibi farklı biçimlerde olabilir. Bu verilerin çeşitliliği, araştırmacının konuya dair daha kapsamlı bir perspektife sahip olmasına olanak tanır. Cohen, Manion ve Morrison (2007), nitel araştırmalarda verilerin çok çeşitli şekillerde toplanabileceğini, bu çeşitliliğin araştırmacılara derinlemesine analiz yapma fırsatı sunduğunu vurgulamaktadır. Bu tür veriler, araştırmacının yalnızca sayısal verilerle değil, aynı zamanda katılımcıların kendi ifadeleriyle ve gözlem notlarıyla da analiz yapmasına imkân verir. Özellikle sözlü ve yazılı dokümanlar, nitel çalışmalarda sıklıkla kullanılan veri toplama araçlarıdır. Yazılı dokümanlar, genellikle daha önceden kaydedilmiş metinler ve belgeler şeklinde olabilirken, sözlü veriler, katılımcılarla yapılan görüşmeler, anketler veya odak grup çalışmaları aracılığıyla elde edilebilir. Bu tür verilerin toplanması, araştırmacının konuyu daha derinlemesine ve bağlam içinde anlamasına yardımcı olur. Görüşmeler, katılımcıların doğrudan düşüncelerini ve deneyimlerini aktarabilmesini sağlarken, yazılı dokümanlar ise geçmişte kaydedilmiş bilgilerin ve belgelerin ışığında, konuya dair tarihsel ve kültürel bir bağlam sunar. Bu bağlamda, nitel araştırmalarda sözlü ve yazılı verilerin birlikte kullanılmasının, daha zengin ve çok boyutlu bir analiz sunacağı açıktır.

Çalışmada kullanılan veri toplama araçları genellikle betimsel bir yaklaşımla analiz edilmektedir. Betimsel araştırma, bir olgunun, olayın veya sürecin mevcut durumunun veya koşullarının ayrıntılı bir şekilde incelenmesini ifade eder. Bu tür araştırmalarda amaç, bir durumu veya olguyu olduğu gibi, olduğu şekilde tanımlamak ve betimlemektir. Betimsel araştırmalar, genellikle olayların ya da durumların ne şekilde geliştiğini, nasıl işlediğini ve hangi faktörlerin etkili olduğunu anlamak için kullanılır. Bu, nitel araştırmalarda veri toplama sürecinin merkezinde yer alır. Yani araştırmacı, katılımcıların deneyimlerini, gözlemlerini ve ifadelerini olabildiğince objektif ve detaylı bir şekilde yansıtarak, konuya dair derinlemesine bir betimleme sunar. Nitel bir araştırma sürecinde kullanılan betimsel yaklaşım, sadece gözlemlerden değil, aynı zamanda katılımcıların kendi ifadelerinden ve yorumlarından da beslenir. Bu, araştırmacının daha zengin ve anlamlı olmasına olanak tanır. Katılımcıların düşünce dünyalarını, inançlarını ve bakış açılarını yansıtan bu veriler, araştırmacının sonuçlarının daha doğru ve anlamlı olmasını sağlar. Özellikle sosyal bilimlerde, bireylerin toplumsal yapıları ve sosyal ilişkileri nasıl algıladığını, toplumsal süreçlerin nasıl işlediğini anlamak için betimsel araştırma oldukça önemlidir.

Sonuç olarak, bu çalışmanın nitel bir araştırma olarak tasarlanmış olması, araştırmacının derinlemesine bir analiz yapmasına ve daha geniş bir perspektiften veri toplamasına olanak sağlamaktadır. Nitel araştırmaların sunduğu esneklik, araştırmacılara konuyu farklı açılardan ele alma ve zengin, çeşitlenmiş veriler elde etme fırsatı verir. Betimsel araştırma yönteminin kullanılması, bu verilerin doğru bir şekilde tanımlanmasını ve anlamlandırılmasını

sağlamaktadır. Bu yaklaşım, sosyal bilimlerde insan davranışlarını, toplumsal dinamikleri ve kültürel olguları anlamak için en etkili yöntemlerden biri olarak kabul edilmektedir.

Örnekleme Çanakkale ilindeki yerleşmeler ile sınırlandırılmıştır. Ancak kent kategorisinde köyler yeni yapılanmalarda kentin bir parçası olarak öngörülmüştür. Örneğin Babakale köyü Balıkesir’de mahalle statüsünde ele alınırken, Çanakkale için köy olarak idari yapılanmada yer edinmektedir. Bu bakış açısıyla tüm yerleşmeler kentin bir parçası varsayılmaktadır. Çanakkale ili 25°40'-27°30' doğu boylamları ve 39°27'-40°45' kuzey enlemleri arasında 9 bin 933 km²'lik bir alanı kapsar (Çanakkale Coğrafyası, t.y.). Çanakkale ili, Türkiye topraklarının yaklaşık %1,3'ünü kapsamaktadır. Türkiye'nin kuzeybatısında Marmara Bölgesi'nin Güneybatısında kendi adıyla anılan bir boğazın iki yakasında yer alır. Türkiye’de hem Asya (Biga Yarımadası), hem Avrupa kıtasında (Gelibolu Yarımadası) toprakları bulunan ikinci ildir. Çanakkale ilinin kuzeyinde Edirne ile Tekirdağ illeri, doğu ve güneydoğusunda ise Balıkesir ili yer almaktadır. Çanakkale iline bağlı merkez ilçe dışında, 11 ilçe, 576 köy, 11 belde, 79 köy bağlantılı yerleşme ve 23 belediyesi vardır. Toplam yerleşim yeri alanı 8881.741 dekadır (Çanakkale Valiliği, 2017). Alan bakımından en büyük ilçe 141.679 hektarlık alanı ile Yenice, en küçük alana sahip ilçesi ise 4.263 hektar ile Bozcaada’dır.

Şekil 2: Çanakkale ilçelerinin il yüzölçümüne oranı

Çanakkale alansal olarak Türkiye'nin %1,3'ünü kaplar iken, ülkemizin %0,65'lik nüfusuna sahiptir. İl nüfusunun %56,3'ü kentsel nüfustan oluşmaktadır. Çanakkale il geneli km²'ye düşen nüfus yoğunluğu bakımından Türkiye ortalamasının altında olup 54'tür (İlgar, 2009).

Çanakkale, farklı etnik grupların bir arada yaşadığı bir yer olmuştur. Rumlar, Pomaklar, Boşnaklar, Yahudiler, Manavlar, Türkmenler, Yörükler, Bulgaristan göçmenlerini, az sayıda da olsa Kumuk Türkleri ve Çerkezler gibi farklı etnik gruplar birbiri ile uyum içinde yaşamaktadırlar. Dolayısıyla bu çeşitlilik şehrin kültürel dokusunu zenginleştirmiştir. Bu çeşitlilik, yerel mutfak, gelenekler ve festivallerde kendini gösterir. Çanakkale birçok din, dil, ırkın bir arada yaşaması ile kent kültürünün çeşitliliğine ev sahipliği yapmaktadır. Kentte bir hoşgörü kültürü oluşmuş, kentsel yapılara da yansımıştır. Cami, kilise (Eski Ermeni Kilisesi), havra gibi dini yapıların birbirinin yanında kurulması, ezan ve çan sesinin birbirine karışması bunun en belirgin kanıtıdır. Çanakkale kent kültürünü günümüze kadar korumuş nadir kentlerden birisidir. Kentin kurulmasında bugüne kültürel yapılar yeniden şekillenmiş olsa da kent kültürü özellikle etnik çeşitliliğin izlerini görmek mümkündür.

3. Gıda kültürü

Çanakkale mutfağı, zeytinyağlılar, deniz ürünleri ve özellikle peynir çeşitleri ile ünlüdür. İnsanların yeme-içme kültürleri üzerinde; bulunduğu coğrafi konum, uğraştıkları ekonomik faaliyetler, inançları etkili olmaktadır. Çanakkale'nin yeme-içme kültüründe özellikle kırsal kesimde bulunan yörüklerin hayvancılıkla uğraşmaları hayvansal ürünlerin, Çanakkale'de hali hazırda; Ezine Peyniri, Bayramiç Elması, Bayramiç Beyazı, Çanakkale El Halısı, Bozcaada Çavuş Üzümlü, Yenice Kırmızı Biberi, Geyikli Zeytinyağı, Bayramiç Tahin Helvası, Bayramiç Zeytinyağı, Lâpseki Şeftalisi, Biga Peynir Tatlısı, Biga Pirinci, Çanakkale Domatesi ve Biga Işıklı Nohut Kahvesi olmak üzere 14 ürün için Coğrafi Tescil İşaretlenmesi yapılmıştır. Çanakkale yeme içme kültüründe marka değeri olan başlıca ürünler şunlardır

3.1. Peynir helvası

Günümüzde yöresel gıdalar arasında önemi giderek artan ve geleneksel bir ürün haline dönüşme yolunda ilerleyen peynir helvası ana girdisi tuzsuz taze peynir olan bir tatlı çeşididir. Türkiye'de peynir helvası genel anlamda İstanbul, Balıkesir, Çanakkale, Edirne illerinde yapılmaktadır. Bu ürün Çanakkale ili için etkin bir tanıtım ve pazarlama aracı olması ve hızla artan ekonomik getirisi bakımından ciddi önem taşımaktadır (Kan, 2008, s 462-468).

Çanakkale peynir helvası yaklaşık olarak 100 yıllık eski bir geçmişe sahiptir. Ancak ticari anlamda üretiminin 30-35 yıl öncesine dayandığı ifade edilmektedir. Geçmişte sadece yazın yapılırken, üretimi günümüzde bütün yıla yayılmıştır. Bunun nedeni ise; başlangıçta yalnızca yöre halkı tarafından bilinen ve tüketilen bir ürün iken, zaman içerisinde civar illerde de tanınarak, insanların yoğun talep gösterdiği ürünlerden birisi haline gelmesidir. Peynir helvası üretimi ya pasta ya da tahin helvası imalathanelerinde yapılmaktadır. İçinde hiçbir katkı maddesi bulunmayıp tamamen doğaldır. Fırınlanmış ve fırınlanmamış olmak üzere iki tipte imal edilmektedir. Hatta zaman zaman hoşmerim tatlısıyla karşılaştırılmakta ve aynı tatlı olduğu zannedilmektedir (Candaş 1986, s. 120). Ancak yapıları bakımından farklılık göstermektedir. Peynirin ana bileşeni tuzsuz taze peynirdir. Geçmişte sadece tuzsuz taze koyun peynirinden üretim yapılırken, günümüzde öncelik olarak tuzsuz koyun peyniriyle beraber tuzsuz inek ve keçi sütünden yararlanılmaktadır. Diğer bileşenlerini ise; yumurta, şeker, irmik oluşturmaktadır.

3.2. Ezine peyniri

Ezine peyniri de Van ilinin otlu peyniri gibi kendine ait özellikleri sayesinde Çanakkale'nin tanıtıcı ürünlerinden olmuştur. Ezine peynirinin diğer ürünlerden farkı peynirin üretiminde kullanılan sütün belirli bir yöreden sağlanmasıdır (İlgar, 2019). Ezine peynirinin yapımında kullanılan süt eğer koyunlardan elde ediliyorsa 'tahirova', 'sakız', 'dağlıç' ırkı koyunlardan, 'karakeçi' ve saanen adlı keçi ırkından sağlanır. Türk Saanen Keçisi denilince artık akla Çanakkale gelir olmuştur. Çanakkale keçi varlığı bakımından Denizli ilinden sonra ikinci sırada gelmektedir (İlgar ve Kırcan, 2016). Çanakkale'deki sığırların büyük çoğunluğu saf kültür ırkı olup, simental, holstein şeklindedir. Türkiye'deki toplam sığır varlığı içindeki payı ise %1,3'tür (İlgar, 2023). Koyun, inek ve keçi olmak üzere her üç süt çeşidi mevsiminde belirli oranlarda karıştırılarak Ezine peyniri üretim yapılmıştır. Üretim yapılan alan gerek iklim gerek bitki örtüsü çeşitliliği ve gerekse ortama sağladığı bol oksijen sayesinde önemli bir otlak alanı oluşturan Kaz Dağlarıdır. Hayvanların buradan beslenmesi sütün, dolayısıyla peynirin tat ve aromasını etkileyerek peynirin kendine has tadının pekişmesine neden

olmuştur. Ezine peyniri tam yağlı salamurada olgunlaştırılan peynirler grubundan olup beyaz peynir standartlarına sahip olarak üretilmektedir.

3.3.Üzüm ve organik şarap üretimi

Çanakkale ilinde de organik bağcılık ve şarap üretimi geçmiş Rum nüfus yoğunluğu nedeniyle Bozcaada ilçesinde gelişme göstermiştir. Bozcaada'nın kendine özgü ekosistemi Çavuş üzümü önemlidir. Adada nispi nem miktarının %70'in altına düşmemesi nedeniyle polen dağılımı güçleşir, kendi kendine dölleme yeteneği olmayan Çavuş üzümünün adaya özgü tozlayıcı üzüm çeşitlerinin ekilmesini de zorunlu hale getirmiştir. Bu tozlayıcı üzümler ayrıca şarapçılıkta kullanılmaktadır. Ada dışında Eceabat, Gelibolu coğrafi konumu ve bağ için elverişli arazi yapısı ile şarapçılıkta iyi tarım uygulamaları bakımından elverişli alanlardır. Çanakkale'nin şaraplık üzüm üretimi bakımından Türkiye geneli içindeki payı %6,34'tür. Ayrıca ilde organik şarabın kontrol ve sertifikasyonu sağlanmıştır. İldeki üzüm bağlarını çevreleyen çam ormanlarının havası andezitli, killi, kumlu, çakıllı, kireçli taşlı toprak yapısı yanında poyraz rüzgârının ve denizin etkisiyle gündüz ve gece sıcaklık farklılıkları doğal bir mikro klima etkisi yaratarak üzümlerin yavaş yavaş olgunlaşmasını sağlayan mükemmel bir ekosistem oluşturur. Özellikle Bozcaada (Tenedos)'da, milattan önceki Tenedos paralarında üzüm salkımı simgesi bulunmaktadır. İlde en fazla bulunan üzümler Kuntra ve Karalahna siyah üzüm, Çavuş ve Vasilaki beyaz olarak yaygındır. Şarap üretimleri Kuntra (Karacakız), Karalahna, Cabernet Sauvignon, Merlot, Shiraz, Malbec, Temprrellino, Zindafel, Cinsault, Hamburg misketi, Kalecik karası, Öküzgözü, Petit Verdo üzüm çeşitleri yetiştirilmektedir. Şaraplık beyaz olarak Narince, İskenderiye misketi, Chardonnay, Sauvignon Blanc gibi üzümlerden yapılır. Çanakkale'de şarapçılık 1925 yılına kadar daha çok Rumların yürüttüğü bir faaliyettir. Cumhuriyetin ilk yıllarından 1950'li yıllara kadar şarapçılık devlet öncülüğünde bir milli politika olarak benimsenmiştir. 1956 yılında makineli şarap üretime geçilmiş bu değişim 1960-80 yıllarında sonuçlarını vermiş şarapçılık hızla yaygınlaşmıştır. 1980-1998 yılları ise durağan yıllar olmuştur. 1997 yılında Çanakkale'de devletçe Tekel'e bağlı şaraphaneler kurulmuştur (Özay, 2003, s. 46). 1998 sonrası ise tekrar atılım yılları haline gelmiştir.

3.4.Bayramiç elması ve beyazı

Türkiye'de her ne kadar elma konusunda ünlenen şehrimiz Amasya olsa da Bayramiç elması tat, görünüm, ekonomik getiri açısından oldukça önemlidir. Troya Destanında geçen güzellik yarışmasında Paris'in Afrodite'ye takdim ettiği elma bu coğrafyanın sembolü olmuştur. Bunun yanında Çanakkale ilinin hemen hemen bütün ilçelerinde elma yetiştiriciliği yapılmaktadır. Çanakkale'nin elma üretimi bakımından Türkiye geneli içindeki payı %2,75'tir. Çanakkale ilinin Bayramiç ilçesinin elma meyvesi bakımından marka değerine sahiptir. Bayramiç kendine has iklimi, bitki örtüsüyle lokal boyutta farklı bir ortamın oluşmasına neden olmaktadır. Kaz Dağları eteklerinde bulunan Bayramiç ilçesine bağlı; Evciler köyü, Karaköy, Yeşilköy gibi köylerde yetişen elmalar ince kabuklu, sulu ve aromalıdır. İnce kabuklu olması Bayramiç Elmasını Türkiye'deki diğer elmalardan ayıran en önemli özelliktir. Çünkü Türkiye'deki diğer elmalardan kabuk kalınlığı ve aroması ile ayrışmaktadır. Genel olarak Golden Delicious, Pink Lady, Granny Smith, Red Delicious, Star King, Fuji türleri ağırlıklı olarak arazide bulunur.

Bayramiç Beyazı bir nektarın çeşidi olan, "Bayramiç Beyazı", sert dokusu, rengi, kokusu, aroması ve uzun raf ömrüyle diğer nektarın türlerine göre farklı olup Kazdağları'nda tohumdan yetişen endemik bir meyvedir Raf ömrü diğer nektarın türlerine oranla daha uzundur. Çanakkaleli bazı kooperatif ve üreticiler ürünün reçelini de geliştirmişlerdir. 2013

yılında “Bayramiç Beyazı” adıyla Türkiye’de coğrafi işaret tescili yapılan ilk ürünlerdendir. 2021 yılında AB tescillenmiştir.

3.5.Umurbey şeftalisi

Ülkemizde en fazla Bursa ve Akdeniz bölgesinde yetiştirilmektedir. Ülkemiz toplam şeftali üretiminin %18’i Çanakkale’den sağlanmaktadır. Çanakkale’de başta Lapseki olmak üzere merkez dahil çoğu ilçede şeftali üretimi yapılmaktadır. Gerek renk, gerek boyut, gerekse tat bakımından belde de üretilen şeftali, Çanakkale’nin diğer yerlerindeki şeftalilerden ayrılmaktadır. Lapseki ilçesine bağlı Umurbey Beldesi bu üretimde oldukça önemli lokasyondadır. Lapseki’de erkenci, orta ve geççi olan türleri şeklinde yetiştirilen şeftali, tadı, aroması ve rengiyle ayrılmaktadır. Haziran ayından Ekim ayna kadar hasat edilebilen yaklaşık şeftali yaklaşık 40 bin dönüm alanda, 3 milyon adet ağaçtan yaklaşık yıllık 150 bin ton mahsul elde edilir. Ayrıca her yıl ağustos ayı ortalarında Lapseki ilçesi Umurbey Beldesinde şeftali festivali yapılmaktadır. Şeftali festivali kapsamında en güzel şeftali meyvesi ve en güzel şeftali bahçesi yarışmaları yapılmaktadır. Lapseki şeftalisi, 2022 yılında coğrafi işaret almıştır.

3.6.Balık kültürü

Bilindiği gibi Karadeniz Bölgesinde tutulan hamsi yemek kültüründe Türkiye’de en çok bilinen balık türüdür. Çanakkale sahip olduğu boğazın ve Saros Körfezi hidrolojik yapısı sayesinde birçok sayıda balık türü ile kabuklu ve yumuşakçaların yaşam alanıdır. Boğaz ekonomik değeri yüksek balıkların göç yollarından birini oluşturduğundan avcılığı cazip hale getirmektedir. Bu da Türkiye’nin ekonomik girdisine pozitif anlamda yansımaktadır. Ayrıca Saros Körfezi sardalya gibi bazı pelajik türlerin yoğunlaştığı önemli bir balıkçılık alanıdır. Gelibolu Sardalyası ızgara ve mangalda pişirilmesi yanında asma yaprağına sarılı halde pişirilmesi Çanakkale gıda kültürünün bir diğer ayrıcalıklılığını oluşturur. Gelibolu Sardalyası aynı zamanda çiğ çiğ tuzlanmasıyla tüketime hazır tuzlu balık haline gelir. Özellikle kış aylarında akşamları yaygın tüketilir.

4.Giyim-kuşam kültürü

Halk kültürü verilerinden sadece birini oluşturan maddi kültür örneklerinden olan giyim kuşam; Çanakkale’de genellikle Batı Anadolu kültürü ile özdeşleşmektedir.

4.1.Çanakkale dallısı

Çanakkale Dallısı aslında bir düğün giysisidir. Çanakkale’nin bazı yörelerinde üç etek ve entari olarak da anılmaktadır. Geçmişte gelinlik yerine kullanılan bu giysi, günümüzde çoğunlukla kına gecelerinde giyilmektedir. Anadolu’daki genel adı bindallı olan bu özel giysi Çanakkale’de işleme teknikleriyle ayrılmaktadır. Kendine özgü malzeme, süsleme ve işleme tekniği ile (süsleme tekniklerinden “zincir işi”, “dügüm işi”, “hasır işi”; işleme tekniklerinden ise “sim sırma tekniği”, “hırsto teyeli”, “balık sırtı”, “düz sarma”) yöreye özgü motiflerden yapılır. Böylelikle Çanakkale Dallısı birkaç kuşak tarafından uzun yıllar boyunca kullanılabilir.

Şekil 3: Çanakkale dallısı

4.2.Başlıklar

Bayanlar baş örtüsü üzerinde “çeki” adı verilen çok renkli, işlemeli, oyalı, pullu örtü takarlar. Genellikle kırmızı renk ve tonları baskındır. Başa örtülen eşarp, çember ve örtülerin kenarlarına yapılan oyalar, baş örtüsü üzerine yapılan başlıkların giyenin kişinin medeni durumunu ifade edebilecek simgeler, semboller bulundurur. Başlıkların, yapımında kullanılan iplik, paar büyüklüğünde pul gibi nesnelere, renk, desen ve kompozisyonlar ve baş bağlama tarzlarıyla Yörük mü veya Türkmen mi olduğu anlaşılmaktadır. Beyaz pamuk veya polyester içerikli kare formundaki dokuma kumaştan yapılmış kenarları suzeni (zincir işi) tekniğiyle işlenen çember adı verilir. Çemberin çevresi firkete veya tığ ile yapılan oyalarla veya nakış ile işlenirse buna yazma denir. Genellikle çiçek desenleri (kabak çiçeği, mozak gülü, karanfil) tercih edilir. Beyaz başörtüsü genelle siyah ferace adı verilen palto ile kombine edilen kıyafetler yerelde yaygındır.

Şekil 4: Çanakkale başörtüsü ve başlıkları

5. El sanatları

El sanatları; geçmişten günümüze kadar süregelen, içinde birçok gelenekten iz barındıran ürünlerin ortaya çıkmasını sağlayan el emeği göz nuru sanat dallarıdır. Bu ürünler, giysiler, takılar ve aksesuarlar, ayakkabılar hatta dekorlar olabilir.

5.1.Çömlekçilik ve seramik işçiliği

Bilindiği gibi Osmanlı devletinin önemli seramik üretim merkezleri İznik, Kütahya ve Çanakkale'dir. Kale-i Sultaniye" yerine çanak çömlekçiliğin başarılı olması ve kalenin şeklinin etkisinden dolayı "Çanakkale" ismi verildiği bilinmektedir. İlk kez 14. yy. başlarında yerleşmeye başladığı düşünülen Akköy, bölgeye göçmüş Danişmentli Türkmenlerin Akköy'e yerleşmesiyle kurulmuştur. Bu yerleşmeler 17.yy dan itibaren çömlekçiliğe başlamışlardır. Akköy'de çömlekçilik coğrafya bir katkısı sırsız Menderes havzası kilinin elverişliliği nedeniyle Truva Helenistik ve Roma dönemi çömlekçiliğinin bir devamı olmuştur. Tekkök, (2018) bu kaniya sırlı üretimlerde kırmızı ve beyaz astar bezek ve Truva ve Bizans seramiklerinde yer alan sır altı beyaz astar geleneği ile uyumundan ulaşmıştır (Zaman içinde Çanakkale, seramik alanında öne çıkmış ve tarihi süreç içerisinde de seramikle yer almıştır. Seramikler, Osmanlı Devleti döneminden beri Çanakkale'de yer edinmiş kentin kültürel bir mirasıdır. 18. yüzyıldan 20.yüzyıla kadar seramik başkenti Çanakkale, Anadolu Türk seramiğinde önemli bir yere sahiptir (Demir, 2019). Çanakkale Seramikleri, kırmızı ve sıraltı tekniği ve ilginç desenleri ile ürün çeşitliliği sağlayarak diğer seramiklerden ayrılır. Testi, vazo, ibrik, küp, çömlek, çanak, dekoratif ürünler gibi birden fazla çeşitte seramikler yapılmıştır. Çanakkale'nin seramikleri de kendi deseni, serbest fırça hareketleri, gemi motifi ve kuş motifleri soyut bir form oluşturulup aktarılmıştır (Sanay, 1989). Türk seramik tarihinde ayrı bir yeri olduğu daha iyi anlaşılan Çanakkale seramikleri, form ve dekor açısından zengin bir çeşitliliğe sahiptir. Büyük Britanya müzelerinde yer alan hayvan figürlü Çanakkale seramiklerinin malzeme, teknik, form ve süsleme açısından ayrılmaktadır (Diri, 2021). Ayrıca Türk sanatında yer almayan kanguru biçimlerinin birdenbire Çanakkale seramiklerinde görülmesi özel olmasını daha da arttırmaktadır (Önder, 2019).

1957'de Çanakkale Seramik Fabrikaları, ülkemizi küresel anlamda tanıttığı gibi Çanakkale kentini de tanıtmaktadır. 2000 yılında Kaleseramik Çanakkale Kalebodur Seramik Sanayi ismiyle tek çatı altında birleşti. Kaleseramik toplam 22 fabrikada, yıllık 64,5 milyon metrekare üretim kapasitesi ile tek bir alanda üretim yapan dünyanın en büyük seramik kuruluşudur. Ayrıca ilde tematik seramik müzesi oluşturulmuştur. 2000'li yılların başında Çanakkale Boğaz Komutanlığı, kendisine bağlı, uzun süredir kullanılmayan Hicri 1322-Miladi 1906 yılında Müstahkem Mevki Komutanlığı Er Hamamı olarak kullanılan bina seramik müzesi olarak kullanılmak üzere Çanakkale Belediyesi'ne devredilmiş ve müze Seramik Müzesine dönüşmüştür.

5.2.Bıçakçılık

Ayvacak ilçesinde, Babakale ve Ahmetçe'de bıçakçılık geleneksel el sanatlarından bakımından geçmişin günümüze yansıttığı güzide el sanatlarından biridir. Babakale'de bıçakçılık Hırz-ül Bahir (Deniz Sığınağı) olarak bilinen yerleşmeye 1725 yılında Vezir Kaptan Mustafa Paşa nezaretinde yaptırılan kalenin inşasında askerlerin kale yapımı esnasında askerlerin kılıç, kama ve benzeri silah ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla Kazakistan'dan ilk ustaların getirilerek, Babakale'ye yerleştirildikleri ifade edilmektedir. Babakale'de, bir zamanlar sayıları on sekize ulaştığı söylenen atölyelerde üretilen kılıç, kama ve bıçakların, buradaki limandan gemilerle, Suriye'den Mısır'a kadar birçok yere gönderildiği belirtilmektedir (Babakale Bıçakçılığı, t.y.). Güncel olarak köyde 1 usta bulunmaktadır. Oysa geçmişte 18 ustanın olduğu belirtilmektedir. Benzer durum Ahmetçe için de geçerlidir. Gerek

Babakale’de, gerekse Ahmetçe’de sadece bir adet usta bu zanaatı devam ettirmektedir. Bıçaklar kınlı veya kınsız olabilmektedir. Kınlara çeşitli şekiller yazılar desenlenmektedir. Sap türüne göre: kabzalı, kulaklı, kulaksız olarak yapılabilmektedir. Aşırtma ve balçaklarda küflenmeyi ve korrazyonu önlemek için pirinç tercih edilmektedir. Geleneksel olarak keskinliğinin stabilitesi için dövme ve karbon çelik tercih edilmektedir. Saplar Ustalar talebe göre istenilen boyutta bıçağı veya çakıyı yapabilmektedir.

Şekil 5: Babakale bıçakları

5.3.El halı ve kilimleri

Çanakkale’de halıcılık Selçuklu Dönemi’nde 15 yy.’da Batı Anadolu’ya yerleşen Yörük ve Türkmenler ile başlamıştır (Aksoy, 2003:7). Deniz’e (1998, s.20) göre Özellikle Ayvacık ilçesi yakın zamana kadar Batı Anadolu Bölgesinin önemli bir halıcılık merkezi olmuştur Çanakkale El Halıları, özellikle kırsal mahallelerde doğal kök boyalarla boyanmış yünlerin yöresel motiflerle işlenmesiyle ortaya çıkan, solmaya karşı dirençli evladiyelik çok kaliteli halıları ile kültürel varlığını sürdürmüştür. Çanakkale’de Osmanlı ve cumhuriyetin ilk yıllarında köylerde çufallık ve halı ve kilim dokuma tezgâhları oldukça yaygın olduğu bilinmektedir. Çoğunlukla Mayıs-Haziran, nadiren de olsa Ekim ayı başında olmak üzere iki kez kırılan koyun ve keçi yünleri, bitkilerden elde edilen (papatya, muhabbet çiçeği, mazi kobağı, meşe palamudu) kök boyalar ile ipler oluşturmuşlardır. Örneğin Ayvacık halıları oluşturdukları renkleri, bu yörenin halıların desenleri geometrik geleneksel motiflerden oluşmaktadır. Altın Tabak, Baratlı, Çakmaklı, Çarklı Elek, Elekli, Kilim Desenli, Turnalı, Bardaklı, Cami Desenli, Karabudak, Kızılı (Oklu), Lambalı (Karasulu/Üzümlü), Narbudak, Yeşilbacak, Direkli, Sarıbaş, Sıranılı Ayvacık halı kompozisyonlarıdır (Uğurlu, 2000, s. 73).

Şekil 6: Ayvacık halısı

6.Sosyo-kültürel faaliyetler

Çanakkale'nin dokusunun, kültürünün yansıtıldığı sosyo-kültürel faaliyetler ile ilin yaşamı canlanmaktadır. Çanakkale kültürüne aidiyeti kapsamında köy hayırları, deve güreşleri, yağlı güreşler gibi çeşitli etkinlikler önemli bir rol oynamaktadır. Kentliler arasında dayanışma, yardımlaşma, birlik ve beraberlik bu etkinlikler ile artmakta ve kent kültürüne olumlu etki sağlamaktadır. Kültürel etkileşimi destekleyen ve 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanununun genel amaçlarını düzenleyen 2. maddesinde, Türk Milletinin bütün fertlerini, milli, ahlakî insanî, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren, milletini seven, topluma karşı sorumluluk duyan, toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak, milli birlik ve bütünlük içinde sosyal ve kültürel kalkınmayı destekleyecek bireyler oluşturmaktır. Bu kapsamda çeşitli kültür merkezleri oluşmuştur. Bunlar:

Kültürel mekanlar	2023
Kütüphane Sayısı	13
Kamu ve Özel Müze Sayısı	10
Tiyatro Salon Sayısı	4
Sinema Salon Sayısı	12
Cami Sayısı (İbadete Açık Camiler)	809

Tablo 1: Çanakkale'nin kültürel mekanlarının tablosu. **Kaynak:** TÜİK, 2023.

6.1.Köy hayırları

Çanakkale'nin kültürel zenginliklerini barındıran diğer bir unsur ise köy hayırlarıdır. Her yıl bahar nisan, mayıs, haziran aylarında hafta sonları yapılır. Köy hayrı için kollektif olarak para veya yardım (örneğin bir veya birkaç kişi ekmekleri karşılar, biri veya birileri dana veya koyunlar verir, bazıları para yardımı) toplanır. Hayır günü Mevlüt-Şerif ve Kur'anı Kerim okunur, dualar yapılır. Çanakkale ilinin genellikle Biga Yarımadası köylerinde yıldan yıla değişmekle onlarca bazen yüzlerce köy hayırları yapılır. Bu geleneğin kendine ait özellikleri ve toplumsal yaşam içerisinde önemli bir yeri vardır. Bireyselleşmenin ve sekülerleşmenin çok hızlı biçimde nüfuz ettiği dünya ölçeği düşünüldüğünde, Çanakkale köy hayırlarının kolektiflik ve din vurgusu ayrıcalıklı bir yerde durmaktadır. Bu bağlamda bireyselleşmenin ve sekülerleşmenin giderek yayıldığı bir zaman diliminde, Çanakkale köy hayırları bu olgulara meydan okur (Tekin, 2007).

Şekil 7: Köy hayırlarından bir görünüm

Köy hayırları geleneksel olarak sosyal ilişkilerin pekiştirildiği, kendine has özelliklerin korunup geleceğe aktarıldığı, aynı zamanda sosyo-kültürel anlamda değişim açısından önemli unsurları içerisinde barındıran sosyolojik bir olgu haline gelmiştir.

6.2. Yağlı güreşler

Yağlı güreş, geleneksel bir Türk sporudur. Bugün resmî müsabakalarda yer alan Serbest ve Greko-Romen güreş türleri bulunmaktadır. Ülkemizde yağlı güreş konusunda ünlenen ilimiz Edirne'dir. Ancak Kırkpınar yağlı güreşleri aslında Çanakkale ile ilişkilidir. Şöyle ki Türklerin ilk kez Süleyman Paşa komutasında, Çanakkale Boğazı'nı geçerek, Gelibolu'ya geçişleri ile bu fetihlerine katılan 40 Müslüman Türk yiğidinin hâtrısını anmak gayesiyle bu etkinlikler yapılmaktadır.

Çanakkale'de de Kırkpınar kadar etkin olmasa da Çan ilçesi ve Kepez Beldesi'nde yağlı güreşler yapılmaktadır. Pehlivanlar, İslâmî kurallara göre bedenlerini örten (göbeğin altından diz kapağının altına kadar) deriden yapılmış "kısbet" giyer, yağlanır ve daha sonra birbirlerini yenene kadar güreşirler. Güreşçileri cazgır dediğimiz etkileyici tarz ile pehlivanları güreş meydanına çağırır. Her güreşen bir çift pehlivana bir hakem düşer. Yağlı güreş amacına uygun fetihi kutlamak için davul ve zurna eşliğinde yapılmaktadır. Yağlı güreşte, çalınan cenk havalarının çok derin anlamı vardır. Bu havalar yağlı güreşte devamlı çalınarak kahramanlık günleri hatırlatılır. Çanakkale'de yapılan güreş takvimi ise şu şekildedir:

Ay	Yapıldığı Yerler
Mayıs ortası, uygunsa 19 Mayıs	Kepez Beldesi/Çanakkale
Haziran Başı	Çan/ Çanakkale
Mayıs ortası, uygunsa 19 Mayıs	Kepez Beldesi/Çanakkale
Haziran Başı	Çan/ Çanakkale
Haziran Başı	Çan/Çanakkale

Tablo 2: Çanakkale Yağlı Güreş Takvimi

6.3.Deve gürleşleri

Türkiye’de göçebelik ve kervancılığın yaygın olduğu dönemlerden beri yapılan deve gürleşleri yurdumuza özgü bir spor, bir folklor, kültür ve turizm olayıdır (Kılıçkiran, 1987, s. 125). Deve gürleşleri şenlikleri sadece deve gürleşinden ibaret değildir; çok sayıda kültürel, geleneksel, sosyoekonomik unsurun bir arada görev yapmasıyla var olan bir kültürel mirastır (Çalışkan, 2016: 201). Çanakkale’de yapılan deve gürleşlerinde Yörük kültürünün etkisi görülmektedir. Bu kültürel etkinliğin yaşatılıp günümüze kadar gelmesini sağlayan kırsal kesim insanıdır. Deve gürleşleri, yoz veya buhur denilen dişi tek hörgüçlü tülü denilen çift hörgüçlü erkek develer ile yapılır (Kılıçkiran 1987, s. 126). Deve gürleşleri Ayak, Orta, Başaltı ve Baş olmak üzere dört aşamalı olarak yapılır. Cazgırlar kültürel ve tarihi kavramlar ile develeri anons, ederek gürleşe davet ederler. Örneğin İzmir’de “Cumhuriyet ve Atatürk”, Aydın’da “Efelik”, Çanakkale’de “Çanakkale Zaferi” temalı söylemler ve sunumlar ile çağrılırlar (Yolcu ve Dinç, 2018) Çanakkale’nin kırsal kesimlerinde bir deveye sahip olan insanlar toplumda saygın bir nitelik kazanırlar. Çanakkale ilinde yapılan başlıca deve gürleşleri şunlardır: Ezineli Yahya Çavuş Deve Gürleşleri, Kepez Deve Gürleşleri, Çanakkale Umurbey, Çanakkale Lâpseki, Çanakkale Çardak, Çanakkale Pekmezli, Çanakkale Ayvacık, Çanakkale Geyikli, Çanakkale Çan, Çanakkale Behramkale, Çanakkale Tuzla, Çanakkale Geyikli, Çanakkale Bayramiç, Çanakkale Büyük Truva gürleşleri en bilinen deve gürleşleridir.

Sonuç

Çanakkale hem coğrafi hem de tarihi açıdan benzersiz bir kent olarak, Türkiye'nin kültürel zenginliğini yansıtan önemli bir yerleşim alanıdır. Çanakkale'nin kültürel yapısının, yüzyıllar boyunca farklı uygarlıkların etkileşiminden beslenen bir sentezden doğduğunu söylemek mümkündür. Bu kent, tarih boyunca birçok medeniyetin merkezi olmuştur ve her biri, kentin kültürüne katkıda bulunarak onu zenginleştirmiştir. Çanakkale'nin kent kültürü, geçmişin mirasını bugüne taşıırken, farklı etnik grupların bir arada yaşama kültürünü de içinde barındırmaktadır. Bu durum, kent kültürünün dinamik, çeşitlenmiş ve her yönüyle farklılaşmış bir yapıya sahip olmasını sağlamıştır.

Çanakkale'nin kültürel yapısının temelleri, Helenistik dönem Truva antik yerleşmesinden başlayarak, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluklarının izlerini taşımaktadır. Her bir medeniyetin bıraktığı izler, bu kentteki tarihi yapıları, sanat eserlerini, gelenekleri ve günlük yaşamı derinden etkilemiş, Çanakkale’yi hem Türkiye’nin hem de dünyanın önemli kültürel merkezlerinden biri haline getirmiştir. Özellikle Truva, sadece antik dönemle ilgili buluntulara ev sahipliği yapmakla kalmayıp, aynı zamanda Çanakkale’nin kültürel kimliğinin şekillenmesinde de büyük rol oynamıştır.

Truva, tarihsel ve kültürel anlamda Çanakkale'nin kimliğinin önemli bir parçasıdır. Homeros’un ünlü "İlyada" destanına konu olan Truva, tarih boyunca pek çok arkeolojik keşfe ev sahipliği yapmış ve bu eserler Çanakkale'nin kültürel mirasının temel taşlarını oluşturmuştur. Truva’dan çıkarılan seramikler, heykeller ve diğer arkeolojik buluntular, sadece antik dönemin değil, aynı zamanda Çanakkale’deki günlük yaşamın ve sanat anlayışının da izlerini taşımaktadır. Truva’da yapılan kazılar, bölgenin çok daha önceki çağlardan itibaren yerleşim merkezi olduğunu ve bu yerleşimlerin ekonomik ve kültürel anlamda gelişim gösterdiğini ortaya koymuştur.

Selçuklu ve Osmanlı dönemleri ise Çanakkale'nin kent kültürünün şekillenmesinde önemli bir dönüm noktasıdır. Bu dönemde Çanakkale hem karasal hem de deniz yolu üzerinden ticaretin merkezi haline gelmiş, ekonomik anlamda gelişim göstermiştir. Osmanlı dönemi, kent kültürünün sanatsal ve mimari açıdan zenginleşmesine yol açarken, aynı zamanda çeşitli etnik grupların bir arada yaşadığı bir toplum yapısının oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Çanakkale’deki bu etnik çeşitlilik, farklı kültürlerin, geleneklerin, dillerin ve dinlerin bir arada varlığını sürdürmesini mümkün kılmıştır. Osmanlı döneminde inşa edilen

camiler, hanlar, kervansaraylar ve köprüler, bu zengin kültürel mirası günümüze kadar taşımaktadır.

Çanakkale'nin kent kültürünü oluşturan en önemli faktörlerden biri de farklı medeniyetlerin bir arada yaşamasıdır. Helenistik dönemdeki Truva yerleşmesinin yanı sıra, Bizans ve Osmanlı dönemlerinde de farklı etnik grupların, özellikle Türkler, Rumlar, Yahudiler, Ermeniler, Boşnaklar, Pomaklar ve Çerkesler' in bir arada yaşamış olması, Çanakkale'nin kültürel yapısının çeşitlenmesini sağlamıştır. Bu çeşitlilik, şehrin sanatı, mutfağı, festivalleri ve gelenekleri gibi pek çok alanda kendini göstermektedir. Özellikle Çanakkale'nin geleneksel mutfağı, bu kültürel etkileşimlerin bir yansımasıdır. Truva seramikleri hem sanatsal hem de ticari anlamda önemli bir kültürel miras bırakmıştır. Bu seramiklerin üretimi, Karamenderes Nehri'nin kili gibi yerel hammaddelerle yapılmış ve bu da Çanakkale'nin ekonomik yapısının tarım ve zanaatkarlığa dayalı olduğunu göstermektedir.

Çanakkale kent kültürünün diğer önemli bir boyutu da bölgedeki doğal kaynakların kullanımınıdır. Truva seramikleri gibi sanat eserlerinin üretiminde kullanılan hammadde kaynakları, kent kültürünü besleyen önemli unsurlardır. Karamenderes Nehri'nin kili, Truva seramiklerinin üretimi için vazgeçilmez bir malzeme olmuştur. Bu yerel kaynaklar hem kentin ekonomik yapısının hem de kültürel kimliğinin şekillenmesinde kritik bir rol oynamıştır. Çanakkale'deki zengin doğal kaynaklar, sadece yerel halk için değil, aynı zamanda dış ticaret için de önemli fırsatlar sunmuştur.

Çanakkale'nin kent kültüründe, tarihi ve kültürel etkileşimlerin yanı sıra, modern dönemdeki gelişmelerin de etkisi büyüktür. Günümüzde Çanakkale, geleneksel kültürel mirası modern unsurlar ile birleştirerek, geçmişin izlerini günümüze taşımaktadır. Çanakkale'nin tarihî yapıları, müzeleri ve kültürel etkinlikleri, kent sakinlerinin hem geçmişe olan bağlılıklarını gösterirken, aynı zamanda geleceğe yönelik bir vizyon da sunmaktadır. Çanakkale'nin kent kültürü, geçmiş ile geleceğin, gelenek ile modernizmin sentezinden doğan bir yapıya sahip olup, bu yönüyle Türkiye'nin kültürel çeşitliliğini en iyi şekilde yansıtan şehirlerden biridir.

Sonuç olarak, Çanakkale ve ilçeleri, kendine özgü kültürel zenginlikleriyle hem tarihsel mirası hem de günümüz değerleriyle dikkat çekmektedir. Kent kültürü, geçmişin izlerini ve farklı medeniyetlerin etkilerini barındırarak, zengin bir kültürel çeşitliliği ortaya koymaktadır. Truva'nın seramiklerinden Karamenderes Nehri'nin kili gibi yerel kaynakların kullanımına kadar pek çok faktör, Çanakkale'nin kültürel dokusunun nasıl şekillendiğini ve günümüze nasıl taşındığını gösteren önemli unsurlardır. Çanakkale'nin kent kültürü, sadece yerel halk için değil, aynı zamanda bölgeye gelen ziyaretçiler için de derin bir kültürel deneyim sunmaktadır. Bu nedenle, Çanakkale'nin kültürel mirası korunmalı ve gelecek nesillere aktarılmalıdır.

Kaynakça

- Aksoy, A. (2003). Ayvacık (Çanakkale) yöresi halılarında kullanılan bitkisel boyarmaddeler ve alternatifleriyle renk denemeleri (Yayımlanmamış sanatta yeterlik tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
- Altıntaş, O. & Eliri İ. (2012). Birey toplum ilişkisinde kent kültürü, kamusal alan ve onda şekillenen sanat olgusu. *İdil Dergisi*, 1(5).
- Amiran, R. & Ilan O. (1996). *Early Arad II: the chalcolithic and early bronze IB settlements and early Bronze II city: Architecture and planning. sixth to eighteenth seasons of excavations, 1971-1978, 1980-1984*. Jerusalem: Israel Exploration Society.
- Babakale Bıçakçılığı. (t.y.). Türkiye kültür portalı. Erişim adresi (5 Ekim 2024): <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/canakkale/kulturatlasi/babakale-bicakciligi>
- Baltacı, C. (2007). *İslâm medeniyeti tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

- Berman, M. (2013). *Katı olan her şey buharlaşıyor: Modernite deneyimi* (Ü. Altuğ ve B. Peker, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Coşar, M. & Yücel Coşar, M. (2021). Çanakkale seramiklerinde hayvan figürleri. *MECMUA - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 206-220.
- Çalışkan, V. (2016). Kültürel bir miras olarak anadolu devecilik kültürü ve deve güreşi şenliklerinin bugünü ve geleceği. *I. Uluslararası Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri Sempozyumu Bildirileri I* (s. 200-219) içinde. İzmir: Selçuk Efes Kent Belleği Yayınları.
- Çanakkale Coğrafyası. (t.y.). Çanakkale Valiliği Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü. Erişim adresi 8 Temmuz 2022): <https://canakkale.csb.gov.tr/cografyasi-i-5389>
- Demir, S. (2019). Geleneksel Çanakkale seramiklerinden çıkışlı motif ve betimleme örnekleri (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Deniz, B. (1998). *Ayvacık (Çanakkale) yöresi düz dokuma yaygıları*. Ankara: AKM Yayını.
- Diri Apaydın, T. (2021). Büyük Britanya müze koleksiyonlarındaki bilinen hayvan figürlü Çanakkale seramikleri. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 10(2), 262-277.
- Eroğlu, E. (2014). Ege öçleri ve M.Ö I. binde Anadolu. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(19), 43-55.
- Hatt, P. K. & Reiss, A. J. (2002). Kentel yerleşimlerin tarihi. B. Duru & A. Alkan (Der. & Çev.), *20. yüzyıl kenti* (s. 27- 36) içinde. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Ilgar, R. (2009). Çanakkale ilindeki fiziki çevreye özgü sorunlarının değerlendirilmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 21, 109-122.
- Ilgar, R. & Kırca, S. (2016). Çanakkale ili keçicilik faaliyetleri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 52-56.
- Ilgar, R. (2019). Gıda kültürünün yansıması: Ezine peynirinin Türkiye ekonomisindeki yeri ve önemi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 24(41), 91- 106.
- Ilgar, R. (2019). Türkiye'ye yönelik insan kaçakçılığı ve Çanakkale örneği. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7, 670-696.
- Ilgar, R. (2023). Dünya sığır üretimi, Çanakkale'deki sığırcılık ve gelirleri. *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 184-208.
- İnalçık, H. (1995). İstanbul: Bir İslam şehri. (İbrahim Kalın, Çev.). *İstanbul Tetkileri Dergisi*, 9, 243-268.
- İncil Kronolojisi. (t.y.) Stanford University. Erişim adresi (13 Temmuz 2022): <https://web.stanford.edu/~meehan/donnely/bibchron.html>
- Kahraman, F. (2020). Kentlerin doğuşu: Kur'ân'da yerleşim yeri anlamına gelen kelimelerin tahlili. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 24(1), 391-413.
- Keleş, R. (2014). Kent ve kültür üzerine. *Mülkiye Dergisi*, 29(246), 9-18.
- Kentleşme (2014, 7 Nisan). World history. Erişim adresi (5 Ekim 2024): <https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-46/kentlesme>
- Kılıçkırın, M. N. (1987). Ege'de Kış Turizminin Kurtarıcısı Deve Güreşleri. *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri* (s. 125-146) içinde. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Koçak, H. (2011). Kent-kültür ilişkisi bağlamında Türkiye'de değişen ve dönüşen kentler, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2, 259-269.
- Kültür Sektörü. (t.y.). Unesco. Erişim adresi (11 Temmuz 2022): <https://www.unesco.org/en/culture/about>
- Maurice, D. (1982). *Siyaset sosyolojisi* (Şirin Tekeli, Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Medeniyet. (t.y.). İslâm ansiklopedisi. Erişim adresi (5 Ekim 2024): <https://islamansiklopedisi.org.tr/medeniyet#1>

- Naiboğlu, N. (2019). Kentleşmenin kökeni: Mezopotamya'da ilk kentler. *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(20), 211-224.
- Omer, S. (2012). The concepts of God, man, and the environment in Islam: Implications for Islamic architecture. *Journal of Islamic Architecture*, 2(1), 1-12.
- Özay, A. (2003). Türkiye'deki şarap sektörünün pazarlama karması elemanları açısından incelenmesi ve sektörün rekabet performansının artırılması için öneriler. Erişim adresi (10 Ocak 2014): <http://193.255.140.91:8080/jspui/bitstream/1/389/1/0033768.pdf>
- Önder, A.M. (2019). Sanatta kanguru ve Osmanlı dönemi Çanakkale seramiklerinde görülen kanguru biçimli bibloların araştırılması. *Art-Sanat Dergisi*, 12, 369-84.
- Özden, P. P. (2008). *Kentsel yenileme*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Özcan, A. & Sümer, G. Ç. (2015). Küreselleşmenin kimliksiz kentleri ve McDonalds kent kültürü. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 7(13), 238-256.
- Rönesans Mimarisi (2024, 18 Kasım). Britannica. Erişim Adresi (13 Temmuz 2022): <https://www.britannica.com/art/Renaissance-architecture>
- Runehov, A. & Oviedo, L. (2013). Architecture. A. Runehov & L. Oviedo (Ed.) *Encyclopedia of sciences and religions* (s. 125-130) içinde. Springer.
- Sanay, F. (1989). Türk dönemi Çanakkale seramiklerinin dünü ve bugünü (Yayınlanmamış lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şahin, S. (2006). Türkiye'nin nüfus gelişimde bölgesel farklılıklar. *TÜCAUM IV: Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (s. 25-26) içinde. Ankara.
- Şalom (2024). Erişim adresi (t.y.): <https://www.salom.com.tr/arsiv/haber/94353/yasama-sanati-ve-kent-kulturu-uzerine#:~:text=Birçok%20düşünür%20Her%20şey%20unutulduğu,yüzyıllarının%20Oruhunu%20sakladığı%20simgelerinde%20gizlidir>.
- Terzi, F. & Ocağcı, M. (2017). *Kentlerin geleceği: Akıllı kentler*. İTÜ Vakfı Dergisi, 77, 10-13.
- Tekin, M. (2007). Çanakkale köy hayırları. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24(24), 5-20.
- Tekkök Karaöz, B. (2018). Çanakkale seramikleri; 17. yüzyıl sonundan 21. yüzyıla. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 16(25), 19-35.
- Uğurlu, S.S. (2000). Ayvacık Vakıf Halıları. *Ev Tekstili Dergisi*, 27, 71-73.
- Uygar. (t.y.). Nişanyan Sözlük. Erişim adresi (5 Ekim 2024): <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/uygar>
- Yaman, K. & Altındiş, G. (2023). İslam'da kent ve kentleşme süreci. *Ekonomi İşletme ve Yönetim Dergisi*, 7(2), 192-222.
- Yenilikçi Kent Yaklaşımları. (t.y.). Kentsel Strateji. Erişim adresi: https://kentselstrateji.com/wp-content/uploads/yenilik%C3%A7i_kent_yakla%C5%9F%C4%B1mlar%C4%B1.pdf
- Yolcu, M. A. & Dinç M. (2018). Çanakkale halk kültüründe devecilik. *II. Uluslararası Selçuk-Efes Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri Sempozyumu*, (s. 116-124) içinde. İzmir.